

Akbaba, Dilek Ergönenç (2009), *Nogay Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 295s., ISBN: 978-975-6355-51-0

Işlay Işıқтаş Sava*

Sovyetler Birliği'nin dağılması dünya düzenini sadece siyasî açıdan değiştirmekle kalmamış; ilmî açıdan da etkisi altına almıştır. Sovyetler Birliği döneminde dünyaya her anlamda kapalı olan o coğrafyanın kapıları 1990'dan sonra hemen hemen herkese açılmaya başlamıştır. Bu sayede de Sovyetler Birliği coğrafyasıyla ilgili araştırmalarını o zamana kadar sınırlı imkânlarla gerçekleştirmeye çalışan bilim adamları, artık kaynaklara ulaşma ve bilgiyi yerinde edinme imkânlarına sahip olmuşlardır. Özellikle Türkiye'de, Sovyetler Birliği içerisine yaşayan Türklerin dilleri ve edebiyatları, kültürleri, tarihleriyle ilgili yapılan çalışmalar 90'lardan sonra hızlanmış ve 2000'den sonra epey artmıştır.

2000'li yıllara kadar yapılan Türk Lehçelerinin gramerleri ile ilgili ilk çalışmalarda lehçeler genellikle birlikte ele alınmıştır: Saadet ağatay'ın *Türk Lehçeleri Örnekleri II- Yaşayan Ağız ve Lehçeler (DTCF, 1977)* kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün *Türk Dünyası El Kitabı (1976)*, Kültür Bakanlığı'nın *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nün arkasında yer alan sekiz lehçenin grameri, Ahmet Buran ve Ercan Alkaya'nın 2001'de Akçağ Yayınlarından çıkarttığı *ağdaş Türk Lehçeleri* kitabında incelenen Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Uygur, Tatar, Kazak, Kırgız lehçeleri; ağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı (Editör Levent Doğan) Kriter Yayınları, 2007 gibi kitaplar bunların bazılarıdır. Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN Editörlüğünde 2007'de Akçağ Yayınlarından ıkan *Türk Leheri Grameri* adlı kitap ise yazı dili olarak kullanılan 20 Türk yazı dilinin gramerinin tamamını içeren bir başucu kitabıdır.

Günümüzde lehçelerin gramerleri başlı başına inceleme alanı olmuş ve bu alanda müstakil gramer kitapları yayımlanmaya başlanmıştır. Bunların bazı örnekleri şunlardır:

1. Mustafa ÖNER, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi, (Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri)*, Ocak Yayınları 1998;
2. M. Fatih KİRİŐİÖĐLU, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 1999
3. Mehmet KARA, *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Kültür

* Araş. Gör. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

- Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000; Mehmet KARA, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005;
4. Volkan COSKUN, *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları:752, Ankara, 2000;
 5. Hülya SARVAN, *Kırım Tatar Türkçesi*, Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Balıkesir 2003;
 6. Kenan KOÇ, *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, İstanbul, 2004;
 7. Tuncer GÜLENSOY, *Kırgız Türkçesi Grameri-1 Ses ve Şekil Bilgisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2004;
 8. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL, *Kırgız Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005;
 9. **Cahit Başdaş ve Abdülmukaddes Kutlu, *Kırgız Türkçesi Grameri, 2004.***
 10. Zühâl YÜKSEL, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Semih Eğitim Kültür Yayınları, Ankara 2005;
 11. Rıdvan ÖZTÜRK, *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Çizgi Yayınları, Kayseri, 2005
 12. *Kazak Türkçesi Grameri El Kitabı*, Kerim Demirci, İ. Ulutaş, F. Karabulut, Oku-Yorum Yayınları, Ankara 2006;
 13. Hüseyin YILDIRIM, *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alışturmalar-Konuşma-Metinler)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008;
 14. Ercan ALKAYA, *Sibirya Türkçesi Grameri*, Turkish Studies, Ankara, 2008
 15. Feyzi ERSOY, *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.
 16. Ceyhun Vedat UYGUR, *Karakalpak Türkçesi Grameri*, Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2010
 17. Ekrem ARIKOĞLU, *Hakas Türkçesi Grameri*, Bengü Yayıncılık, Ankara, 2011

Yukarıda saydığımız çalışmalara örneklerden bir tanesi de Yüksek Lisans ve Doktora tezlerini Nogay Türkçesi üzerine yapan Dilek ERGÖNENÇ AKBABA'nın 2009'da Grafiker Yayınları'ndan çıkan "*Nogay Türkçesi Grameri*" adlı kitabıdır. 295 sayfadan oluşan kitap *Söz Başı*, *Giriş*, *Birinci Bölüm (Ses Bilgisi)*, *İkinci Bölüm (Şekil Bilgisi)*, *Üçüncü Bölüm (Nogay Türkçesi Metinleri ve Türkiye Türkçesine Aktarmaları)*, *Kaynaklar*, *Harita* ve *Fotoğraflar* adlı başlıklardan oluşmaktadır.

Kitabın *Giriş* başlığı altında "I. Nogayların Menşei ve Nogay Adı", "II. Nogay Türklerinin Tarihi", "III. Sosyal ve Ekonomik Yapı", "IV. Nogay Türkçesi ve Edebiyatı", "V. Nogay Türkçesi Ağzları", "VI. Lehçe Tasniflerinde

Nogay Türkçesinin Yeri”, “VII. Dil, Alfabe ve İmlâ”, “VIII. Nogay Türkçesinin Transkripsiyon Alfabeti” adlı alt başlıklarda bilgiler verilmektedir.

I. *Nogayların Menşei ve Nogay Adı* başlığında Nogayların bugün Kafkasya’da varlığını sürdüren bir Türk topluluğu olduğundan; Nogay asının kavim adı olarak nasıl kullanılmaya başlandığına dair farklı görüşlerden; Edige adının Nogay tarihindeki öneminden bahsedilmektedir. “II. *Nogay Türklerinin Tarihi*” başlığında Cuci’nin oğlu Moğol’un torunu olan Nogay’ın Altın Ordu yönetimindeki yeri, Altın Ordu’nun dağılmasından sonra ve 16. yüzyılda Nogayların durumu anlatılmakta; Rusya himayesindeki Nogaylar ve 19. Yüzyıla kadarki Nogay tarihi hakkında bilgi verilmektedir. “III. *Sosyal ve Ekonomik Yapı*” başlığında 1989, 1991 yıllarındaki Nogay nüfus sayımları gösterilmekte, bugün Nogayların yaşadığı yerlerin adları zikredilmektedir. Daha sonra da Nogayların sosyal hayatları anlatılmaktadır. “IV. *Nogay Türkçesi ve Edebiyatı*” başlığında bugüne kadar kullandıkları alfabelere değinilmekte, Nogay Türk Edebiyatı’nın iki bölümde incelendiğinden bahsedilmekte, Nogayların sözlü edebiyat geleneği ve 20. yüzyılda başlayan Nogay yazılı edebiyatı hakkında bilgi verilmektedir. “V. *Nogay Türkçesi Ağzları*” başlığında Nogay Türkçesinin üç ağıza ayrıldığından ve bunların bazı karakteristik özelliklerinden bahsedilmektedir. “VI. *Lehçe Tasniflerinde Nogay Türkçesinin Yeri*” başlığında Nogay Türkçesinin çeşitli Türkologlar tarafından Lehçe tasniflerinde nasıl değerlendirildikleri anlatılmaktadır. “VIII. *Nogay Türkçesinin Transkripsiyon Alfabeti*” kısmında yazar tarafından daha önce Türk Lehçeleri Grameri’nin Nogay Türkçesi’ bölümünde Kril alfabesine karşılık kullanılan lâtin alfabesinden farklı olarak; bu kitapta **Аь** için **ä** yerine **Æ**, **ж** için **ç** yerine **ž**, **ч** için **ç** yerine **ç**, **ш** için **ş** yerine **š**, **ш** için **şç**, **ы** için **ı** yerine **ï** tercih edilmiştir.

Birinci Bölüm (Ses Bilgisi) başlığının altında “Ünlüler”, “Ünlüler Tablosu”, “Ünlülerde Meydana Gelen Ses Olayları”, “Ünsüzler”, “Ünsüzler Tablosu”, “Ünsüzlerde Meydana Gelen Ses Olayları” adlı alt başlıklar yer almaktadır. Bu bölümde kalınlık incelik uyumunun Türkçe kelime ve eklerdeki durumu ile alınma kelimelerdeki durumu örneklerle verilirken düzlük yuvarlaklık uyumu hakkında “Nogay Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumu yoktur” ifadesi kullanılmıştır. Ünlülerdeki ses olayları incelenirken kelime başı, ortası ve sonu gibi genel bir gruplandırmaya gidilmemiştir. Ses değişikliklerinin altında incelemeler yapılırken bu ayırım gerekli yerlerde anlatılmaya çalışılmıştır. Sadece *Ünlü Türemesi* başlığı a. *Ön Seste Ünlü Türemesi*, b. *İç Seste Ünlü Türemesi* alt gruplara ayrılarak incelenmiştir. Yine ünsüzlerdeki ses olayları incelenirken de genel bir gruplandırma yapılmamış; ünsüz değişmelerinde ünsüzlerin ön, iç ve son seste kullanılma durumlarına göre ayrı ayrı gösterildiği belirtilmiştir.

1 AKBABA, Dilek Ergönerç., Türk Lehçeri Grameri (Editör Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN), *Nogay Türkçesi*, Akçağ Yayınları, 2007, s.625-678; alfabe tablosu s. 627

İkinci Bölüm (Şekil Bilgisi) başlığı “Basit Kelime”, “Türemiş Kelime”, “İsim”, “Sıfat”, “Zamir”, “Zarf”, “Fiil”, “Fiil Çekiminde Şekil ve Zaman”, “İsim-Fiil Ekleri”, “Sıfat-Fiil Ekleri”, “Zarf-Fiil Ekleri”, “Edat” adlı alt bölümlerden oluşmaktadır. Türemiş kelimeler kısmı İsimden İsim Yapma Ekleri, İsimden Fiil Yapma Ekleri, Fiilden İsim Yapma Ekleri, Fiilden Fiil Yapma Ekleri alt başlıklarda incelenmiş; *Fiilden Fiil Yapma Ekleri* başlığı da kendi içinde *a. Fiil çatısını Etkilemeyen Fiilden Fiil Yapma Ekleri*, *b. Fiil Çatısını Etkileyen Fiilden Fiil Yapma Ekleri* diye iki ayrı gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. *Fiil Çekiminde Şekil ve Zaman* başlı *A. Basit Kipli Çekim*, *B. Birleşik Kipli Çekim* gruplarına ayrılmış kendi içinde bu gruplar, *olumsuz şekli*, *soru şekli*, *işlevi*, *örnekler* alt başlıklarıyla da değerlendirilmiştir. İsim-Fiil ekleri ve Sıfat-fiil ekleri açıklamalarından sonra örnekleriyle incelenmiştir. *Zarf-fiil ekleri* de *A. Basit Yapılı Zarf Fiil Ekleri*, *B. Birleşik Yapılı Zarf Fiil Ekleri* adıyla iki alt gruba ayrılarak anlatılmıştır. Arkasından *Edat* başlığına geçilmiş ve bu başlık da *Bağlama Edatları*, *Çekim Edatları*, *Pekiştirme Edatları*, *Ünlem Edatları* adlı alt gruplara ayrılmış, bu gruplar da kendi içlerinde incelenip örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer gramerlerde bağlaç başlığı altında incelenen konular burada *Bağlama Edatları*’nda değerlendirilmiş *Çekim Edatları* başlığının altında edatın tanımı verilmiş sonra da *Yalın hâle bağlanan çekim edatları*, *Yönelme hâline bağlanan çekim edatları*, *Uzaklaşma hâline bağlanan çekim edatları*, *İlgi hâline bağlanan çekim edatları* diye gruplara ayrılarak incelenmiştir. Sonra *Pekiştirme Edatları* başlığına geçilmiş, bunlar örnekleriyle anlatılmıştır. Ünlem edatlarında da Nogay Türkçesindeki Ünlem edatları sıralanmış ve örnek cümleler gösterilmiştir.

Üçüncü Bölüm (Nogay Türkçesi Metinleri ve Türkiye Türkçesine Aktarmaları) başlığında, Nogay Türkçesinde altı metin Latin alfabesinde transkripsiyonlu olarak konmuş ve bu metinlerin Türkiye Türkçesine aktarmaları verilmiştir.

Kaynaklar bölümü *A. Taranan Eserler*, *B. Yaralanılan Eserler* diye ayrılarak verilmiştir.

Kaynakların arkasından Nogay Türklerinin yaşadığı yerleri gösteren harita konulmuştur.

Fotoğraflar bölümünde, Nogay Bayrağı, Nogay düğünü, Nogay âlimleri, Nogay Dawısı gazetesinin yazarları gibi fotoğraflar yer almaktadır.

Kitabın sonunda da Dilek Ergönenç AKBABA ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birçok araştırmacı tarafından yazı dillerinin geleceği tehlikede olan diller arasında gösterilen Nogay Türkçesi’nin ses ve şekil bilgisini hazırlayarak bizlere sunan; Nogay Türklerinin tarihleri, sosyal yapıları, yaşadıkları coğrafya, dil ve edebiyatları hakkında tanıtıcı bilgiler veren Dilek ERGÖNENÇ AKBABA’ya teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dileriz.